

Közös gyökereink és a megváltás fénye A második találkozó

A Nyíregyháza–Sóstói Református Gyülekezet és a Nyíregyházi Zsidó Hitközség vallásközi találkozásáról lapunk előző számában tájékoztattunk. Az eseményről a Nyíregyházi Napló is írt, majd a nyiregyhaza.hu oldalon és a Naplóban megjelent a második találkozó beharangozója. A két rendezvény közötti időszakban is rendszeres volt a két közösség vezetőinek kapcsolattartása. Június 23-án délután a zsinagóga megtelt ismerős arcokkal, sőt a református közösségből új résztvevők is megjelentek. **Färber György** elnök köszöntötte **dr. Gaál Sándor** esperest, **Kósa László** és **Nagy József** református lelkészeket, a közösségek tagjait, majd megnyitotta a rendezvényt.

Kertész Gábor a nyíregyházi zsidóság és a zsinagóga történetét ismertette, hangsúlyozva, hogy a zsidók letelepedése városunkban a megyei településekhez képest évtizedekkel később történt meg. Jelezte, hogy egy közelmúltban megjelent kiadvány adataival ellentétben az első zsidó család csak 1840-ben kapott letelepedési engedélyt, másrészt ekkor még ún. status quo ante hitközség nem létezett, ez csak az egységes zsidó vallási közösség évtizedekkel később bekövetkezett szakadása után jött létre. Jelentősebb zsidó közösségről az 1848/49-es szabadságharc utáni időszakban beszélhetünk, mely különösen az emancipációs törvény (1867) hatására vált számottevővé. Kiemelte egyrészt a zsidóság szerepét a forradalomban – melynek „tanúja” Hoffmann Adolf honvéd hadnagy síremléke a zsidó temetőben –, másrészt a város példamutató toleranciáját a vallási

közösségekkel szemben, a zsidóság fokozatosan növekvő gazdasági, kulturális és közéleti szerepvállalását. E tekintetben különösen nagy szerepe volt a Status Quo Ante Hitközség rabbijának, dr. Bernstein Bélának, aki 24 éven keresztül volt képviselőtestületi tag. Jelentős tényező volt az ortodox közösség is, melynek optimizmusára vallott, hogy az 1920-as évek elején építették meg templomukat. Az előadó kitért a templom építészeti különlegességeire, nem elhallgatva azt a szomorú ténytet, hogy a zsinagóga 1944-ben a gettó kórházaként működött. Végül azzal zárta a tájékoztatást, hogy a vészkorszak után még egy ideig 6-800 fős közösség volt jelen a városban, de létszámuk fokozatosan csökkent, az utolsó rabbi, dr. Morgenstern Benő 1959-ig szolgált itt. Kevesen vagyunk, a hitélet, a zsidó kultúra és hagyomány ápolásban erőnkön felül teljesítünk – zárta be a tájékoztatóját.

Csatlós Tamás, a hitközség tagja bevezetőjében a templomot mint szakrális helyet mutatta be, kitérve a templom falazatán található díszítő elemek, héber nyelvű feliratok tartalmára. Dióhéjban leírta a vallási szokások, rituálék főbb vonásait, a

templomi imák egyéni és közösségi jellegzetességeit. Szavaiból képet kaphatott a hallgatóság egy vallásos zsidó mindennapi, sabbati és más ünnepi vallásgyakorlásának lényegéről. Kiemelte a Tóra szerepét, hitünk alapkövét, bemutatta a közönségnek magát a Tórát, használatának vallási előírásait, megemlítve azt, hogy a Tóra tanulása egy zsidó ember számára a folytonosságot jelenti.

Az előadásokat követően a kultúrteremben folytatódott a kötetlen, baráti hangulatú beszélgetés.

Terveink szerint ez évben advent és hanuka ünnepének időszakában ismét találkozunk.

Kertész Gábor

A szabolcsi zsidóság és a reformkori polgárosodás

2019. márciusban megjelent cikk befejező része

II. A kisvárdai zsidó közösség

Az, hogy nem választottak többé főrabbit Szabolcs megyében, a hitélet belügyének is nevezhető, a tény mögött azonban sokkal összetettebb indokok állhattak.

Kisvárdán 1796-ban kezdte meg működését a zsidó hitközség, de ez évi létszámukat nem ismerjük. 1759-ben négy bérlő családról van tudomásunk, 1767-ben számuk eggyel nőtt, a II. József által elrendelt összeíráskor nyolc családfőt jegyeztek fel. Fél évszázad alatt azonban Kisvárdai lakosságának egyharmada zsidó származású lett, az 1848-ban készült összeírásban már 723 fő szerepel.¹ Ezt a nagyságrendi növekedést a névszerinti ellenőrzéssel igazoltuk, mert Fényes Elek statisztikáiban a szintén magas 500 fős közösséghez képest jelentős az eltérés. Igaz, ő már az 1839-es kimutatásában is ilyen lélekszámot közöl, ami arra utal, hogy az utolsó évtizedben a természetes szaporodáson túl újabb beköltözők érkeztek Kisvárdára.

Megvizsgálva a foglalkozásukat, igen érdekes eredményre jutottunk. 190-en valamilyen foglalkozást űztek, közülük mindössze hárman éltek földművelésből, haszonbérlőként. Összesen harmincötféle foglalkozást űztek ekkor a városban, melyek közül hagyományosnak mondható a kereskedő, a szabó és a suszter. Érdekesnek számít a Kisvárdán elterjedt iparosok, a pipakészítők munkája, amelynek során a pipa minden részének előállítását önálló foglalkozásként tüntették fel (pipakupak-készítő, piparezelő stb.). A fehérnemű-készítők nem a mai értelemben vett fehérneműt készítették, hanem kézzel varrták az ágyneműt, a kelengyék hímzését, kötötték hozzá a gombot. Jelentősnek tart-

hatjuk a szellemi munkát végzők számát: 12 tanító (köztük lehettek a hitoktatók), 7 diák, 2 rabbi és 2 kántor volt megnevezve az összeírásban. Az 1848-as kisvárdai közéletben szintén megtaláljuk a helyi zsidóságot. Természetesen a választói névjegyzékbe nem kerültek be, erre a törvény nem adott lehetőséget, de a honvédség avatójegyzékében már feltűnnek, sőt a városi előljáróságban is megtalálható egy zsidó tisztviselő. A bizonyíték egy 1849. április 26-án kelt útlevel, amely Svarcz Filep számára van kiállítva, hogy mint kisvárdai honvéd, menjen nyilat húzni Nagykállóba.² Ott egyébként a kisvárdaiak nagy feltűnést keltettek egy korábbi panaszukkal, amelyben kifogásolták, hogy a

megújított megyei bizottságba ők nem választhatnak követeket. Szakszerű jogi indoklásukban kifejtik, hogy Kisvárdai mezőváros, 3000 lelkes település, így nagyságánál fogva joggal kér képviseletet a megyei törvénybizottságban. A visszautasításban ezt olvashatjuk: „*Képviselőink minden óvások mellett is az elnökség által azzal utasítottak el, hogy e részben szavazati joggal és választói képességgel nem bírnak*”³

Megállapíthatjuk, hogy a város dinamikus fejlődését nagyrészt a kedvező földrajzi helyzetét kihasználó kereskedelem segítette, a helyi közösség a korábbi paraszti árutermelése mellett polgárosodott, amelyben a jelentős számú zsidó közösségnek meghatározó szerepe volt. Számukra a polgárosodás természetes kívánság, amelyet a város teljes közösségének nevében a fenti panaszos levelükben így fogalmaztak meg: „*Kisvárdai mezővárosa minden eddigi egybeforrt osztályai is a hozott törvényekből a szabadság, egyenlőség, testvériség jelképét és a hazát imádja.*”

A hitéletükről nem ejtenek szót, ami valószínű azt jelenti, hogy nem ütközött a helyiek, a város többi lakója ellenállásába. Az egyházak megszervezésének századik évfordulójakor, 1876-ban már 2100 lélekszámú gyülekezettel rendelkeztek, templomukat az Eszterházy-féle taksás földön építették, amely ebben az időben már a Wahrmann család tulajdonába ment át. Iskolája, kórháza, díszes rituális fürdője is volt.

Lácza Magdolna – Riczu Zoltán

A kép forrása:

http://magyarzsido.hu/index.php?option=com_catalogue&view=detail&id=180&Itemid=20

A kisvárdai zsinagóga 1944 előtt

¹ Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár (SZSZBMLT) Zsidóösszeírások IV. A.1. Fasc. 68. N 2132. 1767, IV.A.1. Fasc. 68. N 2184. 1767, IV.A.1 Fasc. 35. N.92. 1785, IV.B.109. 1848.

² SZSZBMLT, IV.B. 103. 1 cs. Sajnos a nemzetőri összeírásnak a Kisvárdára vonatkozó részéből csak az összesítő maradt meg, de azt tudjuk, hogy 120 nemzetőrt írtak össze, akik valamennyien jelentkezték a mozdítható őrseregbe, a honvédségbe is.

³ SZSZBMLT, IV.B 102.48.cs. 646.d. 1848.

Elhunyt Menachel Mendel Taub, az egyik legjelentősebb haszid rabbidinasztia tagja. 2019. április 28-án Jeruzsálemben érte a halál. Egyenes ági leszármazottja volt a nagykállói csodarabbinak, Eizik Taubnak, akinek a „*Szól a kakas már...*” című híres dalát Menachel is magyarul énekelte. 1923-ban született Erdélyben. 1944-ben Auschwitzba deportálták, ahol mind a hat testvére elpusztult. Rajta Mengele kísérletezett, melynek következtében nem nőtt többé szakála, és nem születhetett gyermeke. A háború után Amerikában telepedett le, majd Izraelbe költözött. Itt először Rison Lezion városában megalapította a Kiriját Káliv (Nagykálló lakónegyed) kerületet, majd Jeruzsálemben költözése után nagyzsinaogát és tanházat épített. Élete egyik fő célja volt a holokausztban elpusztult mártírok emlékének megőrzése. Ennek érdekében több intézményt, tanházat is alapított. Holokausztenciklopédiát szerkesztett, melyben fontos szerepet kapott a vallásos zsidóknak a törvények betartása érdekében hozott áldozata. A rabbi halála napján, több ezres tömeg részvételével helyezték nyugalomra Jeruzsálemben. Emléke legyen áldott!

(Forrás: <https://zsido.com/vasarnap-reggel-elhunyt-a-kalever-rebbe-menachem-mendel-taub-rabbi/>. Hozzáférés: 2019. május 2.)

Levél Kassáról

Tisztelt Nyíregyházi Zsidó Hitközség!
Tisztelt Tagok!

Az Ester Polgári Társulás és a Szlovákiai Zsidó Hitközségek Központi Szövetsége közös projektet készített: „Itt vagyunk”. Ennek a programnak a részeként 2019. június 27-én Kassáról 14 nő látogatta meg a zsidó közösséget Nyíregyházán.

Még egyszer szeretnénk köszönetet mondani Önöknek a szép fogadtatásért Nyíregyházán. Lehetőségünk volt látni és megismerni a közösség életét a mában és a múltban. Megismerhettük történetüket, amely hasonló a kassaiakéval. Csodáljuk, hogy milyen rendezetten működik a hitélet, és kicsit irigyeljük is a kóser éttermüket, ahol megkóstolhattuk a finom ételeket. Az ízletes, háziás ebéd, jellegzetes, különleges, kóser ízével marha- és csirkehúsból a mi volt kassai kóser éttermünkre emlékeztetett.

Figyelemre méltó volt Kertész Gábor úr szakszerű magyarázata a zsinagóga történetéről, amelyet meglátogattunk. Köszönjük a Nyíregyházi Zsidó Hitközség elnökének, Färber György úrnak a látogatás megszervezésében nyújtott nagy segítségét. Segítségével meglátogattuk a tokaji zsinagógát is, ahol csodálatos vezetőkkel találkoztunk: Glück Gábor úrral és György Miklós úrral.

Láttuk a zsinagógát és a kis imaházat, ahol a mai napig tartják az istentiszteleteket, és megismerhettük a tokaji zsidó közösség történetét.

Még egyszer köszönet mindenért, az ízletes ebédért és a jégkrémért, ami kellemes meglepetés volt számunkra.

Remélem, hamarosan láthatjuk egymást nálunk, Kassán!

Mindannyiunk nevében,
Marta Győriová

A kassai vendégeinkkel

Együtt a „papok padján”

Nem valószínű, hogy van még egy város Magyarországon, mely a vallási toleranciának olyan különleges jelképét mondhatja magáénak, mint amilyen Nyíregyházán a „papok padja”. Talán el is felejtettük volna már a rég eltűnt fapadot, ha Krúdy Gyula, a város nagy szülőtte egyik írásában meg nem örökíti, s az író születésének 133. évfordulóján, 2011 októberében újra el nem helyezik a Kosuth téren az egykori pad hasonmását.¹ Krúdy így írt róla 1924-ben:²

„De hát a papok nem hiába üldögéltek nyári alkonyatokon a régi katolikus plébánia előtt egy kulccsal elzárható zöld padon. (Nehogy mindenféle oda nem való ember is letelepedjen a padra.) Itt ült Verzár István, a plébános, mellette Bartholomidesz János, a lutheránus esperes, Lukács Ödön, a kálvinisták papja, valamint Fekete István, a görögkatolikusok esperese. (Ha a zsidó rabbinus történetesen arra járt, helyet szorítottak neki is a padon.) Erről a zöldre festett, kulcsos padocskáról számítandó az új, a mai Nyíregyháza megszületése.”

Krúdy a város négy keresztény egyházának papját név szerint említi írásában, ám a zsidó rabbit nem nevezi meg. Ez lehet a magyarázata annak, hogy az utókor Nyíregyháza leghíresebb rabbijával, dr. Bernstein Bélával kezdte azonosítani a Krúdy által meg nem nevezett „zsidó rabbinus”-t. Bernstein főrabbi személyiségét, szellemiségét ismerve hihető is lenne, hogy ő ült le a keresztény paptársai mellé egy-egy délutáni beszélgetésre, ez azonban az említett papokkal mégsem történhetett meg. Bernstein Béla ugyanis 1909-ben került Szombathelyről Nyíregyházára, s ekkor már nem élt egyik megnevezett egyházi személy sem. Lukács Ödön 1896-ban, Bartholomidesz János 1900-ban, Verzár István 1903-ban, Fekete István pedig 1905-ben hunyt el.³

Az a bizonyos zsidó rabbi pedig, akinek helyet szorítottak e jeles férfiak a főtéri padon, Friedmann Károly lehetett, aki 40 évi nyíregyházi szolgálat után 1905. december 24-én halt meg 75 éves korában.⁴ Vagy lehetett akár Friedmann Ignác is, akit, miután a hitközség status quo és ortodox irányzatra vált szét, 1878-ban az ortodoxok választottak meg rabbijuknak. Ő 1895-ben halt meg. Sajnos Friedmann Károly csak törve beszélt magyarul, ezért a status quo hitközség 1905 januárjától dr. Silberfeld Jakabot megválasztotta a magyar hitszónoki állásra. (Előtte ezt a feladatot 1899–1904-ig – mint iskolaigazgató és vallástanár – Kelemen Adolf látta el.)⁵ Silberfeld 1907 októberéig tevékenykedett Nyíregyházán,⁶ majd 1909 áprilisában megérkezett az akkor már országos hírnevű örvendő tudós főrabbi, dr. Bernstein Béla.

Ő és akkori keresztény paptársai folytatták és kiteljesítették azt a szép hagyományt, melyet elődeik elkezdtek. A pad ugyan már nem volt ott a főtéren, de a nyíregyházi felekezetek mintaszerű egymás mellett élése, az egyházak közötti harmónia még sokáig követendő példaként állt más városok előtt is...

Urbán Terézia (A fotót a szerző készítette.)

¹ <https://szon.hu/helyi-kozelet/ujra-all-a-krudy-altal-is-megorokitett-papok-padja-nyiregyhazan-2464894/>

² A nyíregyházi ember. <http://mek.oszk.hu/00700/00758/html/#1.4>

³ Nyírvidék, 1896. márc. 8. 1., 1900. febr. 18. 4., 1903. jún. 7. 3., 1905. máj. 21. 4.

⁴ Nyírvidék, 1905. dec. 31. 5.

⁵ Riczu Zoltán: Zsidó épületek és emlékek Nyíregyházán. Jósa András Múzeum kiadványai 34. kötet. 1992, Nyíregyháza. 36., 40–41., 46.

⁶ Silberfeld Jakab: Harsonazengés II. Felolvasások, beszédek imák. Békéscsaba, 1928. 10–49.

ZSIDÓ KIVÁLÓSÁGOK HÁZA

Einsteintől napjainkig – Zsidók és csúcstechnika

„Ha a gonoszság terve sikerül, ezeket a tudósokat is megölték volna, hasonlóan azokhoz a nővéreinkhez és fivéreinkhez, akiket elpusztítottak. Ők azonban megmenekültek, és az Élet szavával válaszoltak a sötétség szavára. Gondolatokból építettek palotát, ez a palota az otthonunk. Nekik is köszönhető, hogy él az emberség és az emberiség.” Így szól a 2018 márciusában Balatonfüreden megnyitott Zsidó Kiválóságok Házának küldetésnyilatkozata. A talán világvilágviszonylatban is egyedülálló kiállításon több mint 130 zsidó származású feltaláló, kutató, tudós élete és munkássága ismerhető meg a legmodernebb technika segítségével. A szépen felújított egykori zsinagóga mellett egy modern kivitelezésű épületben látható ez a kiállítás, melynek ötletadója, megálmodója, főszervezője Olti Ferenc volt.

Dr. Bóka István, Balatonfüred polgármestere és a képviselőtestület pár évvel ezelőtt döntött arról, hogy az egykori zsinagógát megmenti a pusztulástól. Az épület története egészen a XIII. századra nyúlik vissza, akkor egy katolikus kápolna állt ezen a helyen. A XVIII. században a reformátusok e kápolna köveinek felhasználásával építettek itt templomot, melyet 1855-ben a füredi izraelita hitközség megvásárolt tőlük. 1944-ig zsinagógaként működött, a háború után azonban sok más zsinagógához hasonlóan itt is egyéb célokra (szereplőműhely, étterem, kifőzde) használták az épületet, melynek állaga fokozatosan romlott. A polgármester Olti Ferencnek, a város egyetlen tősgyökeres zsidó lakosának véleményét kérte ki az épület új rendeltetésének megtervezéséhez. Ő azt javasolta, hogy a felújított régi zsinagógában legyen egy kulturális központ, ahol előadásokat, hangversenyeket, különböző kulturális rendezvényeket lehet tartani, s emellett hozzanak létre egy olyan kiállítást, mely nem a zsidóság tragikus emlékeit mutatja be, hanem pozitív üzenete van. Az intézménynek már az elnevezése is ezt a

pozitív tartalmat tükrözi: Zsidó Kiválóságok Háza.

A felújításra a Norvég Alap támogatását nyerték el, és 2016-ban elkezdődött a rekonstrukció. Az építészeti kiviteli terveket és a belső arculatot Sugár Péter DLA, valamint Varga Piroska és munkatársai készítették. A templomteret a lehető legpuritánabb módon, fehérre meszelt falakkal újították meg, a padlóburkolat pedig a középkori alapfalak maradványainak vonalát rajzolja ki. A helyiség különböző kulturális, közösségi események rendezésére alkalmas, bútorzata mobilis, a cél szerint átrendezhető. Mindössze két állandó elem van itt: egy tárolószekrény, illetve – mintegy jelképként – a budapesti Garay utcai zsinagógából megmentett és restaurált tóraszekrény, melynek felső részét egy szépen megvilágított héber feliratú Róth Miksa-üvegtábla díszíti. Ez a tóraszekrény lehetővé teszi vallási rendezvények megtartását is az egykori zsinagógában.

Ehhez a régi épülethez kapcsolódik egy modern kivitelezésű épületszárny, melynek emeletén rendezték be az Einsteintől napjainkig – Zsidók és csúcstechnika című interaktív kiállítást, amely Olti Ferenc koncepciója alapján a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület kutatómunkája, valamint Topor Gyula és a BioDigit Kft. technikai fejlesztése révén 2018-ban készült el. Az épület bejárását Einstein születésnapjára s egyben a nemzetközi π -napra, március 14-ére időzítették, az ünnepélyes megnyitót pedig március 20-án volt.

A kiállítás a fiatal generációt is leghatékonyabban megszólítani tudó, modern informatikai-kommunikációs eszközök segítségével mutatja be, hogy milyen találmányokkal, felfedezésekkel, tudományos elméletekkel gazdagították az emberiséget, szolgálták a fejlődést a világ zsidó kiválóságai. Nyolc tudományág (orvostudomány, biológia, fizika, részecskefizika, informatika, matematika, kémia, műszaki tudományok) területéről összesen 132 tudós életét és munkásságát ismerhetik itt meg a látogatók. Természetesen egy látogatás alkalmával lehetetlen a teljes anyagot megtekinteni, ezért a vendégek a jegyváltáskor kapott kártya segítségével az előtérben álló érintőképernyőn navigálva saját maguk állíthatják össze a megismerni kívánt anyagot. A kategóriák közül választva rendezhetik a tudósokat találmányaik szerint és név szerint is sorba, elolvashatják az egyes emberekről szóló alapinformációkat, majd az érdeklődésüknek megfelelő összeállításban ötöt kiválasztanak, akiknek

az életét és munkásságát behatóbban kívánják tanulmányozni. Az emeletre már a kártyán véglegesített tartalommal megy föl a látogató, ahol a paravánok egyikén a kártyabeolvasót megérintve megjelennek az adott tudóshoz tartozó információk, illetve lehetőség van kipróbálni a hozzájuk tervezett játékot is. A kiállítás megtekinthető egy tárlatvezető eszköz (audioguide) használatával is, melyhez az ott kapott vagy a saját fejhallgatót kapcsolva a megjelenített szövegeket kényelmesen meg lehet hallgatni. Minden információ három nyelven: magyarul, angolul és héberül olvasható, illetve hallható.

Ez a kiállítás kivételesen nagy erővel közvetíti a ma és a jövő emberei számára azt az üzenetet, hogy milyen óriási értéket képes az emberi elme teremteni, ha megvan a békés alkotó munka lehetősége, s azt is, hogy az a tudás ér a legtöbbet, ami az emberiség javát szolgálja.

A Zsidó Kiválóságok Háza 2019-ben elnyerte az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság műemlékek felújításáért és gondozásáért odaítélt díját, valamint a Wienerberger Építészeti Nívódíj Tondach Rekonstrukciós Különdíját.

Urbán Terézia

(A fotókat Tróbert Adrián készítette.)

Felhasznált források:

<https://www.szombat.org/politika/a-zsidó-emlekezetpolitika-megújítása>;
<https://balatonfured.hu/2018/03/20/megnyilt-a-zsidó-kivalóságok-haza/>;
<http://epiteszforum.hu/mereszseg-es-hagyomány>;
<https://ww2.infovilag.hu/2018/03/15/az-olajfarnyekaban-zsidó-kivalóságok-haza-nyilik-balatonfureden/>;
<https://www.zsidokivalóságok.hu/kiállítás/>;
<https://akibic.hu/2019/04/25/muemlekvedelmi-díjat-kapott-a-balatonfuredi-zsidó-kivalóságok-haza/>;
<https://www.proidea.hu/sajtokozlomenyek-6/wienerberger-epiteszeti-nivodij-2019-nyertesei-16119.shtml> (Hozzáférés: 2019. július 9.)

Mozgóképek Izraelből 2.

Az elmúlt fél évszázad izraeli filmművészetéből kínált látnivalót április elejétől május elejéig a Deák Ferenc Akadémiai Egyesület. Az egy évvel ezelőttihez hasonlóan a kezdeményező dr. Hunyadi László, Izrael Állam debreceni tiszteletbeli konzulja volt, a szervezést pedig ezúttal is Felbermann Endre, az egyesület elnöke vállalta magára.

A megye könyvtárban az első két alkalommal Ephraim Kishon (Kishont Ferenc, született Hoffmann Ferenc), a magyar származású, nemzetközileg egyik legismertebb izraeli író, humorista által rendezett vígjátékokat láthattunk. Az 1967-es *Ervinka* és az 1969-es *Blaumilch Canal* egyaránt kacagató komédiázás, ugyanakkor éles bírálata a korabeli Tel-Aviv eszement, lusta bürokráciájának.

Ervinka egy szerethető antihős, javíthatatlan semmittevő, piti szélhámos, simlis csibész, aki nem hisz sem a munkában, sem a törvényekben, sem a házasságban. Jellemző rá, hogy díjat szed egy parkolóháznak, amely nem is az övé, áramot lop a szomszédjától, ingyen eszik egy családi rendezvényen, ahová meg sem hívták, lottónyeremény reményében pedig rendőrökkel töreti fel a szerencsejáték társaság irodáját, széfjét... Nem mellesleg a főhőst az a Chaim Topol alakítja, akit mindannyian ismerünk a Hegedűs a háztetőn-ből, amelyben Tevje, a tejesember figuráját formázta meg. Legyen elég annyi, hogy a vetítés után többségünk fülig érő szájjal jött ki.

Ephraim Kishon
(Forrás: Wikipédia)

A másik szélhámos Blaumilch, aki úgy döntött, elege van, és lelép az elmegyógyintézetből, hogy aztán egy lopott fűrógéppel egy óriási lyukat fúrjon Tel-Aviv központjában. Ezzel örületbe kergeti az arra közlekedőket, a környéken lakókat, senki nem kérdezi meg tőle, miért fúr, mi több, a hatóság lelkesen segíti „közérdekű” munkáját abban a hitben, hogy azt az önkormányzat rendelte meg. Íme, a „normális” mindennapokat átható feneketlen ostoba-

ság, a buta hivatalosság, amelynek legméltyóbb, leghatásosabb bírálata, ha kikacagjuk.

Harmadik alkalommal az *5 óra Párizstól* című, 2009-ben készült, Leon Prudovsky által rendezett filmdrámát láthattuk. Ebben a hétköznapokat rutinszerűen élő, a változtatásokhoz álmai ellenére gyáva Yigal egyszer csak találkozik Linával, fia zenetanárával, akibe azonnal beleszeret. A kapcsolat felszabadítja, élvezi a szerelmével töltött napokat, elkezd élni, bátorságot gyűjt a cselekvéshez, ám felbukkan a férjezett Lina kanadai házastársa. Izrael elhagyását tervezik, hogy Kanadában kezdjenek új életet. Az asszony súlyos döntés előtt áll, férjét vagy frissen megismert szerelmét válassza...

Leon Prudovsky
(Forrás: Facebook)

A 2011-es *Restoration (A restaurátor)* Yossi Madmoni alkotása, amely méltán nyerte el Karlovy Varyban a fesztivál Kristályglóbusz-díját, s jelölték 11-szeresen az izraeli Akademic Award-ra. A helyszín ismét Tel-Aviv, ahol a belvárosban áll egy kis bútorrestaurációs műhely. Az üzletben való részesedését az elhunyt Malamud nem társára, Yaakov Fildman-ra, hanem annak fiára, Noah-ra hagyja, s ebből bontakozik ki a szívszorító cselekmény. A munkáját szerető és értő apa szembe kerül sikeres ügyvéd fiával, aki nagy ingatlanpiaci nyereség reményében eladná a műhelyt. Ekkor lép a képbe Anton, a fiatal munkás, aki tanítványa, szövetségese, megmentője lesz az idős mesternek. A szemétkben talált értékes, ám lepusztult Steinway zongorát kellene rendbe hozni, de hiányzik az ehhez szükséges pénz... A lírai, valódi érzelmekkel teli történetet meghatóan szövi át a nosztalgia az eltűnő múlt iránti, a zegzugos utcákkal teli város átalakulása miatti fájdalom, a különböző értékeknek konfliktusa. Sokáig emlékezetes marad az öreg fantaszti-kusan alakító színész, Sasson Gabai fájdalommas arca, tekintete. Igazi, szép film a kapcsolatokról, a megbékélésről.

Jelenet a filmből

(Forrás:

<https://www.asiapacificscreenawards.com/films/restoration>)

Az ötödik darab az Oscar-díjra is jelölt *Lábjegyzet*, Joseph Cedar 2011-es alkotása. A megrendítő dráma középpontjában ezúttal is apa és fia – mindkettőjük a Talmudot kutató különc professzor – konfliktusa áll. Az öreg Skolnik munkáját féltékenységből, hiúságból fakadóan soha nem ismerik el, sikeres, érvényesülni tudó fiát viszont elhalmozzák díjakkal. Egy napon azonban fordul a kocka: a legmagasabb tudományos kitüntetést, az Izrael-díjat az apának, Elizernek ítélik oda. Tévedésből, a keresztnevek összecserélése miatt... Uriel válaszut elé kerül, választania kell tudományos karrierje és apja támogatása között. A régi és a modern világ csap össze ezúttal is.

Joseph Cedar

(Forrás:

<https://www.myjewishlearning.com/article/joseph-cedar/>)

A tanulság éppúgy, mint tavaly – egyebek között – az, hogy fedezzünk fel nem vagy alig ismert filmes értékeket. Ismerjünk meg egy másik világot, amely éppolyan nevenséges és szomorú, buta és intelligens, abszurd és fájdalmas, esendő és kiszámított, egyszerű és komplikált, mint az, amelyben mi élünk.

Fekete Antal

Volt egyszer egy Jeruzsálem utca

Egy régi nyíregyházi utcánév nyomában

Az elmúlt év decemberében érdekes híre figyeltem föl a Szombat c. lap oldalán: Budapesten egy I. kerületi parkot Jeruzsálemről nevezett el a Fővárosi Közgyűlés. „Ezzel a magyar főváros is csatlakozott azokhoz a világvárosokhoz, amelyek köztéri elnevezéssel tisztelnek a keresztény-zsidó kultúrában kiemelkedő szerepet betöltő ősi település, a modern Izrael fővárosa előtt”¹ – írja a lap. A hír azért is keltette föl a figyelmemet, mert a nyíregyházi utcanevek történetében szintén előfordul ez a név: a városközpont közelében vezető régi-mai Keskeny utcának a XIX. század második felében több mint három évtizedig Jeruzsálem utca volt a neve. A régi nyíregyházi közterületnevek között talán ez a legkülönlegesebb és eredetét tekintve az egyik legrejtélyesebb.

E névnek a magyarországi elnevezésekben való előfordulása Scheiber Sándort² is foglalkoztatta, és a Magyar Nyelvőrben két rövid írásában³ tette közzé az általa ismert adatokat. Ő akkor (1966-ban és 1967-ben) Budapest egyik régi nyomortelepének, egy nagyszombati utcának, továbbá egy Simonyiban lévő dűlőnek és egy Nyitra megyei irtványnak⁴ az elnevezését említette, valamint két hegynek a nevét: az egyik az erdélyi Bethlen nevű faluban, a másik Veszprémben található. Ez utóbbi nem csupán a hegy neve, az itt kiépült városrészt is Jeruzsálemhegynek hívják. Ezen kívül jelenleg még Hollóházán és Gyöngyösön viseli egy-egy utca Jeruzsálem nevét. A nyíregyházi Jeruzsálem utca azonban 1890 óta már csak a régi térképeken szerepel.

Az 1840-ben készült, kézzel rajzolt térképen⁵ még a *Keskeny utca* elnevezés olvasható az Orosz (ma Kossuth Lajos) és a Körtevény (ma Körte) utcával párhuzamosan vezető, szabálytalan rajzolatú utcácska nyomvonalán. Abban az időben még nem a hivatal adott nevet a közterületeknek, hanem az ott élő lakosok. Ezek az úgynevezett természetes vagy népi nevek az adott utca vagy tér jellegzetes tulajdonságát (méretét, helyzetét, irányát, jellegzetes növényzetét, épületét stb.) jelölték meg, tehát a hely és a neve valóságos kapcsolat-

ban állt egymással. Az Orosz utca pl. az ott élő orosz (görögkatolikus) vallású lakóiról kapta nevét, a régi kerteken épült Körtevény utca a körtefáiról, a Selyem utca pedig arról, hogy az északi végén lévő epreskert mellett (melyről szintén elneveztek egy utcát) selyemhernyó-tenyésztés folyt. A korabeli térképeken jól látszik, hogy a Keskeny utca – különösen az északi fele – valóban a legkeskenyebb utcácska, csak középtájon látható egy térszerű kiöblösödés. Az utca több mint száz évig hosszabb volt, mint ma: kb. ott kezdődött, ahol most a Hősök terén álló zöld irodaház érintkezik a mellette lévő emeletes lakóépülettel. Mérete a második világháború utáni városrendezés során, de főleg a Vay Ádám körút kiépítésével csökkent a felére.

Az 1840 utáni időszakból két térképen találkozunk a *Jeruzsálem utca* elnevezéssel: az 1870-ben készült kataszteri térképen⁶ és az 1890-es várostérképen.⁷ Ezek azonban nem adnak útmutatást arra vonatkozólag, hogy mikortól kezdték *Jeruzsálem utcának* nevezni a korábbi Keskeny utcát. Ezért más forrásokból próbáltam ennek utánajárni, s annak is, ami még jobban érdekelt, hogy vajon mi adhatta a

névváltozás alapját. Annak meghatározásához, hogy időben mikor jelenhetett meg ez a név, jó forrásnak ígérkeztek a korabeli egyházi anyakönyvek,⁸ melyekben többé-kevésbé részletesen a lakcímek is szerepelnek. Nyíregyházán legkorábban – már 1853-tól – a református anyakönyvekben tüntették föl az utcaneveket is, a többi egyház anyakönyvében ez az adat még kétféle évtizedig nem szerepelt. Ezért a református anyakönyvre támaszkodtam annak kiderítésére, hogy körülbelül mikortól lépett a Keskeny utca elnevezés helyébe a *Jeruzsálem utca*. 1854 júliusában még a régi név olvasható egy Rozina nevű kislány születésének bejegyzésénél.⁹ Az utcában a következő anyakönyvi esemény – szintén egy gyermek születése – 1856 szeptemberében történt, ezt a gyermeket azonban már a „*Jeruzsálemi utca*”¹⁰ címmel jegyezték be. Ezt követően ritkán még előfordult, hogy visszatért a korábbi *Keskeny utca* név, de az 1870-es évek elejétől már egyértelműen csak a *Jeruzsálem* nevet használták. Ezt erősíti meg az 1870-es évek végétől már az utcaneveket is feltüntető katolikus, illetve kicsivel később az izraelita anyakönyvi bejegyzések is.

¹ <https://www.szombat.org/hirek-lapszemle/jeruzsalemrol-neveznek-el-egy-kozteruletet-budapesten-a-budai-duna-parton> Letöltés: 2018. december 16.

² Scheiber Sándor (1913–1985) a budapesti Rabbiképző Intézet (ma ORZSE) egykori igazgatója, nyelvész, irodalomtörténész.

³ Scheiber Sándor 1966. Jeruzsálem – magyarországi elnevezésekben. Nyr. 422-423., Scheiber Sándor 1967. További adatok a magyarországi Jeruzsálem-nevekhez. Nyr. 495.

⁴ irtvány: kiirtott erdőrészt

⁵ MNL SZSZBML XV. 1. T. 269.

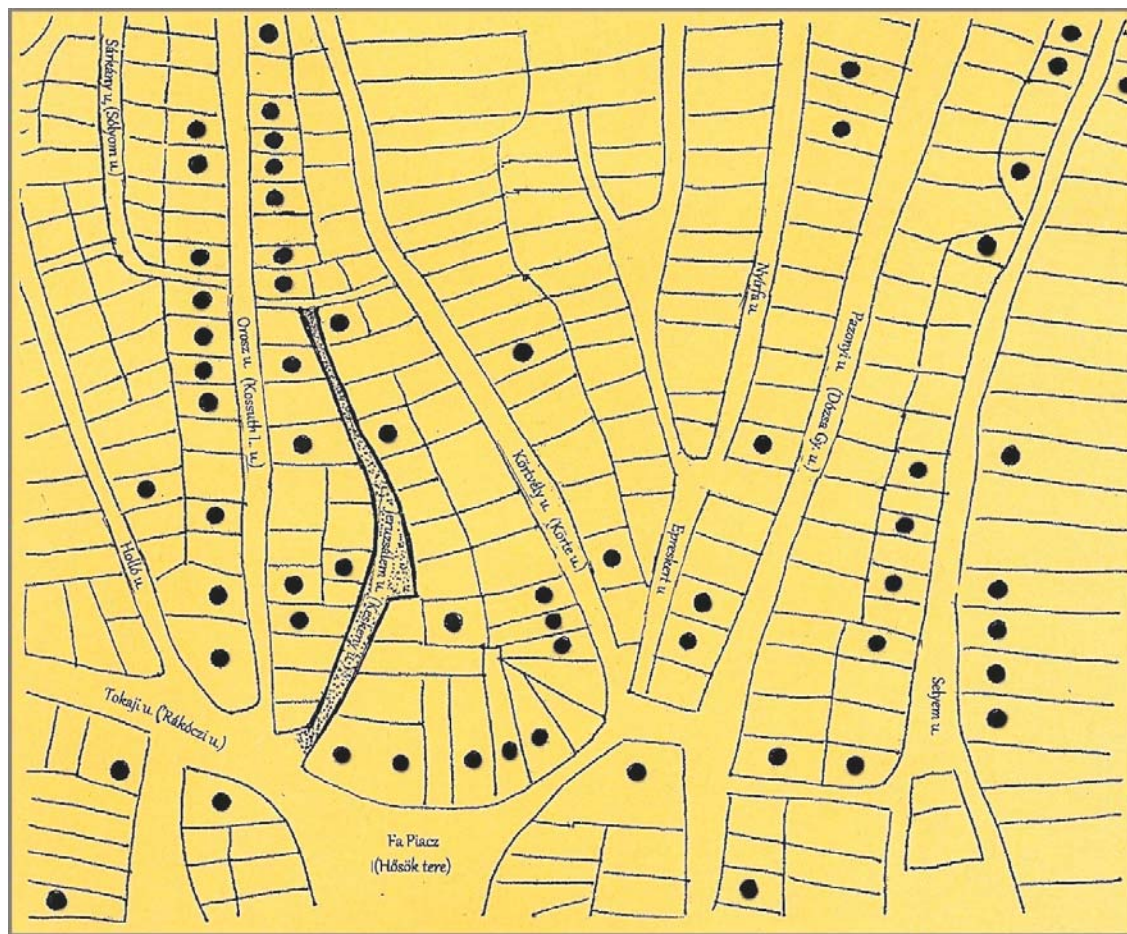
⁶ <https://mapire.eu/hu/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=2415638.4066828596%2C6099167.023673901%2C2419419.6509258416%2C6100361.352240857> Letöltés: 2018. december 16.

⁷ MNL SZSZBML XV. 1. T. 250.

⁸ <https://www.familysearch.org/search/catalog/results?count=20&placeId=76505&query=%2Bplace%3A%22Hungary%2C%20Szabolcs%2C%20Nyiregyh%C3%A1za%22> Letöltés: 2018. december 16.

⁹ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-9CF2-J?i=200&cat=182183> Letöltés: 2018. december 16.

¹⁰ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-9CF2-J?i=209&cat=182183> Letöltés: 2018. december 16.

Zsidók által lakott házak a Holló és a Selyem utca között elterülő városrészben (1869)
(A térképvázlatot a házsámokat is feltüntetető korabeli térképek alapján a szerző készítette.)

Érdekes jelenség, hogy amíg a keresztény anyakönyvekben – az 1856-os alaktól eltekintve – -i képző nélküli városnév szerepel (*Jeruzsálem*), a zsidók következetesen a *Jeruzsálemi* névalakot használják.

Vajon miért kapta a kis nyíregyházi utca ezt a szép elnevezést, mely zsidókban és keresztényekben egyaránt magasztos érzéseket kelt? Ha figyelembe vesszük, hogy a korabeli névadási szokás szerint az utca és neve között valóságos kapcsolatot teremtettek a névadók, akkor arra kell gondolnunk, hogy valaminek történnie kellett ahhoz, hogy egy régi, megszokott elnevezést megváltoztassanak, és az új név három és fél évtizeden át általános használatúvá váljon. Valamely közterületnek Jeruzsálemről való elnevezését a szakirodalom általában a zsidósággal hozza kapcsolatba. E városnév erős asszociatív értéke s nem utolsósorban az a tény, hogy a korabeli nyíregyházi utcanevek között meglehetősen különleges volt, azt sugallja, hogy itt is a zsidósággal függhetett össze a névadás.

Talán közelebb jutunk a válaszhoz, ha megvizsgáljuk a zsidó lakosság számának alakulását az 1850-es évektől, illetve azt,

hogy a városnak mely részein telepedtek le nagyobb számban. (Más városokhoz képest Nyíregyházára később kezdtek beköltözni a zsidók, mivel 1753-ban, a tirpákok betelepítésekor Károlyi gróf ezt szerződésben tiltotta meg, s csak 1840 után indulhatott meg a zsidó lakosok bevándorlása.) A statisztikai adatok szerint 1850-ben még csak 60 zsidó élt a városban, ez az összlakosságnak mindössze 0,04 %-a volt. 1869-re – nem egészen két évtized alatt – számuk 1128-ra, azaz közel tizenkilenceszerezére nőtt. Ekkor a város lakóinak már 5,1 %-át tették ki.¹¹

Azt, hogy Nyíregyháza mely részein milyen létszámban laktak, az 1869-es népszámlálás adataiból¹² szintén meg lehet állapítani. Az 1128 főből 1050 élt benn a városban (a többiek a Nyíregyházához tartozó Királytelken vagy Simapusztán), s közel kétharmaduk a mai Bethlen Gábor és Bocskai utca vonalától északra elterülő városrészben lakott. A legtöbb család az Orosz (Kossuth Lajos), a Selyem, a Pazonyi (Dózsa György) és a Tokaji (Rákóczi) utcában élt, de jelentős számban voltak az Orosi (Bocskai), az Egyház és a Vendég (Bercsényi) utcában is. (A déli városrész-

ben a Debreceni (Luther) és a Kállai (Szent István) utcán laktak legtöbben.)

S ha a népszámlálás adatai alapján egy térképvázlatra bejelöljük, hogy pontosan mely házakban laktak zsidók, s megfigyeljük, hol helyezkedik el a Jeruzsálem utca, érdekes megállapítást tehetünk. Az utcácska a zsidók által legsűrűbben lakott városrész belsejében, a huszonegy zsidó portát számláló Orosz utca közvetlen szomszédságában húzódik. Bár nem ismerhetjük a néplélek korabeli motivációit, azt sem tudhatjuk, zsidó vagy keresztény volt-e az utcanev kezdeményezője, de nagy valószínűséggel feltételezhetjük, hogy a korábban csak keresztények lakta városban a zsidók megjelenésének volt abban szerepe, hogy Jeruzsálemről utcát neveztek el, és ez a név évtizedeken át élt a nyelvhasználatban.

1890-ben, amikor a soron következő népszámlálás előtt a város vezetése rendezte a közterületek elnevezését is, a tizenkilenc megváltoztatott név között a Jeruzsálem utcáé is szerepelt.¹³ Azt, hogy miért döntött a közgyűlés a névváltoztatás mellett, nem tudhatjuk, legfeljebb csak feltételezéseket fogalmazhatnánk meg, mivel sem a közgyűlési jegyzőkönyvben, sem az ezt előkészítő bizottsági ülés jegyzőkönyvében nem esik róla szó. Tény, hogy 1890 nyarától, immár hivatalos határozattal is megerősítve, ismét Keskeny utca lett az egykori Jeruzsálem utca neve.

Tragikus fordulata a sorsnak, hogy 1944-ben ezt a városrészt jelölték ki a gettó számára, és innen hurcolták el Nyíregyháza és a környező falvak zsidó lakosságát.

Ma két tér neve is őrzi a valaha itt élt zsidók emlékét. Az egyik a *Mártírok tere*, melyet 1947-ben az elhurcolt áldozatok emlékére neveztek el. A másik a holokauszt-emlékművet körülvevő *Bernstein Béla tér*, mely 2017 decemberében kapta Nyíregyháza egykori főbírójának nevét, aki harmincöt évig szolgálta egyházát és városát, s hittestvéreivel együtt halt ő is mártírhálál. Mindkét tér közel van ahhoz a kis utcához, mely a régi időkben évtizedekig viselte Jeruzsálem nevét.

Urbán Terézia

¹¹ Riczu Zoltán 1992. Zsidó épületek és emlékek Nyíregyházán. Jósza András Múzeum kiadványai 34. kötet. Nyíregyháza. 17.

¹² <https://www.familysearch.org/search/film/008144683?cat=152219> Letöltés: 2018. december 16.

¹³ MNL SZSZBML V. B. 72. Közgyűlési jkv. 1890–91. 18. f. sz. 18. cs. K. 5266. 5298. 5460/1890.

Egy csókkal kezdődött...

Alfred Eisenstaedt története

Percekkel azt követően, hogy Eisenstaedt tudomást szerzett a második világháború befejezéséről, magához vette Leica kameráját, és elindult a Times Square irányába. Ekkor örökítette meg azt a képet, ami később a 20. század egyik legikonikusabb fotójává vált: egy extázisban lévő matróz épp megcsókol egy kórházi nővért.

A híres jelenet

Ez év elején újra címlapra került a csók George Mendosa, a képen szereplő tengerész emlékére, aki februárban hunyt el. A fotón egy gyanútlan zsidó nővért, Greta Zimmer Friedmant csókolja meg épp.

A kép szereplői a híressé vált ölelkezés előtt sosem találkoztak, ám 1945. augusztus 14-én Eisenstaedtnak, aki akkoriban a Life magazinnak dolgozott, mégis sikerült megörökítenie a pillanatot az utókór számára. A kép készítőjének a nagy zűrzavarban nem volt ideje elkérni a fotón szereplők adatait, s ez lehetőséget teremtett arra, hogy később sokan saját magukat véljék felismerni a fotó szereplőiben. Ez egészen addig tartott, amíg szakértők egyértelműen be nem azonosították a valódi személyeket. Eisenstaedt emlékeiben Mendosa olyan matrózként élt, aki minden eléje kerülő nőt megölelt. „Mindegy, hogy nagymama volt vagy fiatal, vékony vagy testes... nem tett különbséget. Egyszer csak a szemem sarkából észrevettem valamit, azonnal megfordultam, és elkaptam azt a pillanatot, amikor a tengerész megcsókolta a nővért” – nyilatkozta Eisenstaedt.

A háborúban egy rombolón szolgáló, ám épp eltávozáson lévő matróz 2015-ben a Rhode Island állam által adományozott kitüntetés átvételekor úgy nyilatkozott, hogy Friedman emlékeztette őt azokra a nővérekre, akik a kórházhajókon a sérült tengerészeket ápolták. „Láttam, mi mindent megtettek a nővérek. Aztán hirtelen ott voltam a Times Square-en, és egy-két ital után megragadtam az ápolónőt” – mondta a tengerész.

Friedman, aki 15 éves korában szökött el Ausztriából, egy 2005-ben készült interjúban a saját szemszögéből mesélte el a történeteket, miszerint egyszer csak ott állt előtte a férfi, megragadta és megcsókolta. „Mindössze arról volt szó, hogy volt ott valaki, aki nagyon ünnepelt. Semmi romantikus nem volt benne”.

A Csók Eisenstaedt egyik legemlékeztetesebb fotója maradt, de csak egyike az 50 évet is meghaladó karriertörténet több mint 2500 képének, mely megjelent a Life magazinban. Ezekből 90 címlapfotó lett.

Eisenstaedt épp aláírja ikonikussá vált fotóját

Az 1898-ban született és Berlinben nevelkedett fényképész 14 évesen kezdett érdeklődni a fotózás iránt, miután megkapta élete első kameráját, egy Eastman Kodak összecukható fényképezőgépet. Az első világháborúban a német hadseregben szolgált, majd ezután az Associated Press fényképésze lett, valamint az akkori kor legnagyobb kiadójánál, az Illustrierte Zeitungnál dolgozott.

Emlékezetes korai fényképei között van olyan fotó, melyen egy korcsolyázó pincér látható a St. Moritz-i Grand Hotelben, vagy megörökíti Hitler és Mussolini első találkozását, illetve Goebbels 1933-as megjelenését Genfben a Nemzetek Szövetségében. Ez utóbbira Eisenstaedt úgy emlékezett vissza, hogy Goebbels végig mosolygott, míg észre nem vette a zsidó fotóst, utána arca feszült és savanyú lett.

Miután Eisenstaedt felismerte a náci ül-

döztetés fenyegetését, 1935-ben családjával együtt New Yorkba költözött, ahol a Life magazinhoz szerződött, így lett belőle az egyik legismertebb fotós újságíró.

1995-ben bekövetkezett haláláig számtalan pillanatot örökített meg: a világ vezetőit, történelmi eseményeket, emberi történeteket. Megismertette a világgal a Jakuzát, a japán maffiát, melynek tagjai szinte egész testüket beborító tetoválást viselnek. Gyűjteményében szerepel fotó a Mount Rushmore Nemzeti Emlékhely¹ építéséről, az otthonában pihenő hollywoodi csillagról, Marilyn Monroe-ról, valamint Winston Churchillnek a győzelemre utaló híres V betűjéről is.

Négy hónappal azután, hogy az amerikaiak 1945. augusztus 6-án ledobták az atombombát Hiroshimára, Eisenstaedt el látogatott a városba. Lefotózott egy anyát a gyermekével, akik nem sokkal később belehaltak a sugárzás okozta sérüléseikbe.

Anyja gyermekével az atomtámadás után Hirosimában

Ez csak néhány a 20. század erőteljes és eleven pillanatai közül.

Eisenstaedt munkássága ugyanolyan erősen hat ma is, mint saját korában.

Forrás:

Francine Wolfisz: It started with The Kiss! A look behind the lens of Alfred Eisenstaedt (<https://jewishnews.timesofisrael.com/it-started-with-the-kiss-a-look-behind-the-lens-of-alfred-eisenstaedt/> Hozzáférés: 2019.04.16.)

Fordította: Sugár Károly

¹ A Rushmore-hegy az amerikai Dél-Dakota államban található. Eredetileg az őslakosok szent helye volt, később az Amerikai Egyesült Államok nemzeti emlékhelyét és szoborcsoportot épített a hegyből. (A szerkesztő)

Sztehlo Gábor, a gyermekmentő

110 éve, 1909. szeptember 25-én született. Életére és munkásságára azzal a méltatással emlékezünk, mely a Sztehlo Gábor Alapítvány Budapest, Budakeszi út 48. sz. alatti intézményének emlékszobájában olvasható.

Sztehlo Gábor evangélikus lelkész 1944/45-ben, a nyilas terror és a főváros ostroma alatt árvaházaiban 1600 zsidó gyermek és 400 felnőtt életét mentette meg. Ki volt ez az ember, aki 32 gyermekotthont irányított, és akinek annyian olyan sokat köszönhetnek?

Sztehlo Gábor (Forrás: Wikipédia)

Sopronban az evangélikus teológián végzett, majd az európai szociális intézményeket tanulmányozta, ezután finn tapasztalatok nyomán a népfőiskolák rendszerének kiépítésébe fogott. A nagytarcsai népfőiskolára gyakran hívott meg előadni népi írókat, Kodolányi János, Veres Péter, Erdei Ferenc és Móricz Zsigmond is vendégei voltak. Nem politizált, de sürgette a földreformot, itt került először konfliktusba Endre Lászlóval, az akkori gödöllői főszolgabíróval, később főispánnal, majd deportáló államtitkárral, aki 1944 decemberében két elfogott kisgyerekekkel üzent neki: „Mondjátok meg annak a lutheránus papnak, hogy jól ismerem. Hagyjon fel a zsidók mentésével, mert széttöröm rajta a lovaglóstoromat.”

A német megszállás után a Rókus Kórház öngyilkososztályán dolgozott lelkészként, és az üldözés elől halálba menekülő, családjukat veszített emberek látványa megérlelte benne a segítség és tenni akarás vágyát. Erre lehetősége nyílt a Jó Pásztor protestáns alapítvány élére való kinevezésével. Felvette a kapcsolatot Friedrich Bornnal, megszerezve a Svájci Vöröskereszt értékes támogatását, aki megbízta a Svájci Vöröskereszt budapesti kirendelt-

sége egyik szekciójának vezetésével. Így a Vöröskereszt élelmezi az otthonokat – ellátva a gondozókat és a gyermekeket svájci, illetve svéd védlevelekkel. Október 5-én nyitják meg az első otthont, Sztehlo Gábor nagybátyja, Haggemacher Ottó nagylelkűen felajánlott Bérc utcai villájában. A nyilas hatalomátvétel újabb tömegeket sodort életveszélybe, megszapordott munkáját (ezekben a hetekben naponta két-három otthont is létesítettek) a Fillér utca 44. szám alatti irodájából végezte megbízható segítőtársaival. Egyházi megbízása a zsidó származású evangélikus vagy református gyermekek – akiknek szüleit elhurcolták – istápolására vonatkozott, de az irányítása alatt álló otthonokban soha nem kérdeztek semmit a gyermekektől, és az istentiszteleteken való részvétel is teljesen önkéntes volt. Hatalmas munkával és sok leleménnyel biztosították a türhető ellátást, a gyerekekkel tanultak, játszottak, színdarabokat adtak elő.

Karácsonyra már 32 otthont működtettek, főleg Budán, a kapura kiakasztott tábla szerint vöröskeresztes hadiárvaházként. A gyerekek és a nevelők zöme hamis papírokkal bujkált. Ezt sajnos megtudták a nyilasok is, ezért állandó razziákkal zaklatták az otthonokat. Ezeket többnyire sikerült kivédeni, s bár a Vilma királynő úti otthonból elhurcoltak egy körülbelül negyven fős csoportot, a többiek (kétezen!) túléltek az ostromot.

Persze a félelem megviselte a gyermekek lelkét. Álmaikból született a Gaudiopolis, az Örömváros ötlete, ahol nincs ki-rekesztés, és a szeretet uralkodik. Sokan látták a Fiúk városa című amerikai filmet, Sztehlo pedig beszélt nekik a finnországi közösségekről, a korabeli modern pedagógiai elképzelésekről, amelyeket a háború után megpróbált megvalósítani. Segített a Weiszer-Mauthner család adománya, akik a Budakeszi úton egy 30 holdas parkban hét épületet adtak át a Pax Gyermekotthonnak, amelyekben nem és kor szerint elhelyezett legkülönbözőbb származású gyermekek kovácsolódtak közösséggé, 1947 szeptemberében deklarálva Gaudiopolis Ifjúsági Államot. Most már nagy számban voltak köztük elesett katonák és hadifoglyok gyermekei is. A gyermekköztársaságnak saját műhelyei voltak, ahol Gapo dollárban fizettek, előadásokat szerveztek és látogattak, amelyeket utána megbeszéltek. Két lapjuk is volt, az egyiket Orbán Ottó, a későbbi költő, a másikat Szőke György, felnőttként irodalomtörténész szerkesztette. Kiváló tanári kar gyűlt össze, Rákosi Zoltán irodalomórái, Vargha Balázs rajzoktatása élmenyszerűek voltak, de itt tanított Deme László, Mályusz Elemér és más híres pedagógus is.

Képek a gyermekköztársaság életéből (részlet a Budakeszi úti emlékszoa anyagából) (Fotó: Kertész Gábor)

1950-ben államosították a gyermekotthont, Sztehlo Gábor Kőbányán lett segédlelkész, majd a diakóniai intézmények munkáját irányította, jól hasznosítva az otthonokban szerzett tapasztalatait. 1952-ben 10 otthont vett át 200 gondozóval, tíz év múlva 17 otthonban 600 embert gondoztak. Családjá Svájcba települt, öt munkája itthon tartotta, csak 1962-ben ment utánuk, ahol még emlékeztek a háború alatti kapcsolatra. 1973-ban megkapta a Jad Vasem Intézettől a Világ Igaza kitüntetést, amelyen ez a szép Talmud-idézet olvasható: „Aki egy életet megment, az egész világot megmenti.”

Sztehlo Gábor ezrek életét mentette meg és tette nevelésével szebbé, értékesebbé.

Lapzárta után értesültünk róla, hogy Nyiregyházán az Élim Evangélikus Szeretetotthon új egységében, a „Sztehlo Gábor” Támogatott Lakhatás épületében augusztus 28-án felszentelték a zsidó és árva gyermekek megmentőjének emléktábláját.

Emléktábla a Budakeszi út 48. sz. alatt (Fotó: Kertész Gábor)

A cikket szerkesztette: Kertész Gábor

IRODALMI ARCKÉPCSARNOK 7.

Závada Pál, a kisebbségi nagyság

Számmissztikára való hajlamom nyert ki-elégülést, amikor sorozatunk hetedik darabja elkövetkezett, hiszen a hét a zsidóságban (is) kiemelt pozícióban áll. Milyen szimbolikus, hogy a hetedik szerző, akiről írok, éppen Závada Pál!

A Holmi szerkesztőjeként ismertem meg a nevét, hiszen ő vezette a legendás folyóirat prózarovatát. S micsoda rovat volt az! A Holminak mintha nem lettek volna gyöngébb számai, folyamatosan magas színvonalat hozott – de nem csupán ezt lehetett benne szeretni, hanem a kortárs magyar irodalom gazdagságát is, amely ebben a lapban a legszebb pompájában virágzott. Ha Závada semmi mást nem csinált volna, „csak” ezt a rovatot, már hálásnak kellene lennünk neki, ám ő az író, aki jelentős magyar regények sorát írta.

A szűkebb hazája Tótkomlós (gondoljunk most Benedek István Gáborra is), innét hozta magával a magyarországi szlovák kisebbség kulturális, történelmi, nyelvi örökséget, amelyet az általam legjobban szeretett művében, a *Jadviga párnájában* örökített meg. A regény 1997-ben jelent meg a Magvetőnél, vagyis immár 22 éve, de máig emlékszem azokra a napokra, amikor olvastam. Nem is olvastam, hanem faltam. Lenyűgöztek a karakterek. Ilyen kézzel fogható, szagolható, tapintható, hallható regényhősöket csak a legnagyobbak képesek teremteni. Például Móríc. Zavadát nem hasonlítanám Mórícéhoz, hiszen eltérő írói alkotók, s a munkásságuk sem egyfelé tart – abban azonban érzésem szerint egyek, hogy emberábrázolásban mind a ketten nagyok. Olvasás közben azt érzem, hogy Závada számára a karakter nem szűk zubbony, amit a hősére kényyszerűen rá kell adnia, hogy megjeleníthesse a figurát, hanem éppen ellenkezőleg: bő, szájrancú köpeny, amelyet kedve szerint igazgat el. A Jadvigát hihetetlen nyelvi parádénak tartom, ráadásul olvasás közben olyan érzelmi áradat csapott ki belőle, hogy belesajdult a szívem. Nincs nagy jelentősége, de Párizsban voltam, amikor elolvastam, s ez különös hangulatot kölcsönözött neki: távol voltam a regény közegetől, de belebújtam a szlovákkal kevert magyar nyelvbe. Azóta tartom Zavadát a kortárs próza egyik legnagyobb alakjának. Számomra sokkal jelentősebb, mint például Krasznahorkai László, aki szintén arról a dél-alföldi vidékről származik – de Krasznahorkai szövegei sokszor tartalmat-

Závada Pál

(Fotó: Digitális Irodalmi Akadémia)

lan és üres filozofálgatásba fulladnak, ami visszahat a szövegre, úgy értem, rontja. Zavadánál az ilyesmi nem fordulhat elő, talán azért nem, mert ő szociológus is, azaz rendelkezik fogalmi apparátussal az úgynevezett valóságról. Ha valami, akkor két dolog tesz jót a prózaírónak: a szociológia és az újságírás. Závada (szerencsére) az előbbi választotta.

Másik nagy kedvencem tőle az *Egy piaci nap* című regény, amely 2016-ban jelent meg. Humanista könyv, s már ezzel is tüntet. Hiszen a humanizmus ma: gyöngesség. Az 1946-os kunmadarasi pogromot dolgozza föl, s tüntet ezzel is. A magyar társadalom arcába kiáltja, hogy bármikor képesek vagytok gyilkolni. Pontosabban nem is kiáltja, hiszen Závada írói alkotától a nagyhangúság távol áll. Ő szelíd radikális, aki tudja, hogy az ember tényleg sárkányfog-vetemény. Az Egy piaci nap stílusa és világa jelentősen eltér a Jadvigáétól. Szikárabb, hűvösebb, visszafogottabb, ám a monoton prózai hang mögött ott lüktet a vér: nemcsak a sorsukra váró áldozatok szívverése, hanem a miénk is. Hiszen tudjuk, hogy mi fog következni. Hiszen tudjuk, hogy be fog következni. Aki áztatja magát, az súlyosan téved. Závada regénye

1946-ban játszódik, de ma történik: az indulat, gyanakvás, primitív „pirézellenes” rasszizmus a mai magyar társadalom jellemzője is. Fölháborodva szokták kérdezni, hogy a mai magyaroknak miért is volna felelősége azért, amit felmenőik három-négy generációval előttek elkövettek? Ilyenkor mindig el kell magyarázni, hogy nem azért vagyunk kollektíve felelősek, ami megtörtént, hanem azért, hogy ne történhessen meg újra. Závada munkássága erről szól. Nem engedi, hogy félrenézzünk, hallgassunk, a fejünket lehajtva asszisztáljunk. Helyette például: olvassunk. Olyan színvonalas, élvonalbeli magyar prózát, amit Závada Pál művel.

Csak zárójelben mondom, hogy szerzőnk nemcsak kiválóan ír, hanem remekül énekel is. Egyszer hallottam őt az Urániában, ahol előadta a Szól a kakas már című dalt, s meg voltam lepve. Szép hangja van, s jó ütemérzéke. Ez azért sok mindent megmagyaráz, hiszen egy regényben fontos a ritmus, jó regényt nem lehet ritmuérzék nélkül írni.

Závada Pál 1954. december 14-én született Tótkomlóson. A szegedi Radnóti Miklós Gimnáziumban érettségizett 1973-ban, majd a pécsi Közgazdaságtudományi Egyetemen és az Eötvös Loránd Tudományegyetem szociológia szakán végzett. A Janus Pannonius Tudományegyetem szociológia tanszékén tanársegéd volt 1978-1982 között, majd az MTA Szociológiai Kutatóintézetében tudományos segédmunkatárs 1982-től 1993-ig. 1990-től a Holmi folyóirat szerkesztője volt.

Kácsor Zsolt

„Az áprilisi összetalálkozás reménye és gyönyöre után a Május a kivirágzás hónapja minékünk.

Ma döbentem rá, hogy így volt ez tavaly is. Stralsundba küldött leveleimre Húsvétkor kaptam Jadvigától az első olyan választ, amely valóságos bizakodást is megengedett nekem, mire én rögtön utaztam, futottam hozzá. Akkor találkoztunk először úgy, mint akik már nem valamely gyakorlati, külső okból, hanem egymásért akarják látni csak egymást. Májusban pedig már szerelmesek voltunk.”

(Jadviga párnája)

Klein Miklósról emlékeztünk

A ramocsaházi Klein család utolsó tagjától, Klein Miklós hittestvérunktől az 5778. zsinagógai év év hónapjának 14. napján vettünk végső búcsút. Elment az a hittestvérünk, kinek utolsó éveiben a nyíregyházi zsidó közösség volt a családja és támasza.

Klein Miklós 2015-ben

A minjen tagjai az elhunyt jorcájtja alkalmából a márv, majd a reggeli sachrit ima alatt mondtak kádist az emlékére.

A reggeli ima után került sor Klein Miklós emléktáblájának átadására. Az emléktábla szövegén jól érzékelhető a család sorsa, hiszen a „gajdesz” – a pusztítás, a halál – megfosztotta a családot az anyától és a lánytestvérektől. Sejthető talán, hogy ez a túlélő apa és fiai későbbi életére is hatással volt. Mint az is, hogy hitük megtartása enyhíthette a lelki fájdalmakat, előre tudtak

nézni, élni akartak. Évekig minden pénteken megtették Ramocsaházáról az öt kilométernyi utat azért, hogy együtt köszöntés a szombatot a jákói és környéki zsidó férfiakkal. „Tudod, Editkém, mikor a te Jóska bátyád imádkozott, a könnyünk is kicsordult” – emlékezett vissza Miklós azokra az évekre. Aki egy ima dallamán meg tud hatódni, annak lelke felkészült az életre.

Teltek, múltak az évek, a négy Klein szorgalommal, becsülettel élte életét. Már a nyíregyházi közösség tagjai voltak, mikor elment az apjuk, majd egyik testvérük. Ekkor vált a nyíregyházi zsidók mindennapos szóhasználatává a „Klein fiúk.” Az ő életüket az „ajser” jiddis szóval jellemezte a táblaavató beszédében Kertész Gábor, hiszen a szó tág értelemben nemcsak jómódú, tehetséges embert jelent, hanem egyben tiszteletreméltót is, aki gyarapodását becsületes úton érte el.

Végül Miklós egyedül maradt mint családtag, de nem maradt egyedül mint hitközségi tag. Az egyre romló egészsége kihatással volt életvitelére, az egyre gyakrabban jelentkező gondjai megkönnyítésében a hitközség lett támaszává. Ez alatt az időszak alatt hozott Miklós olyan döntéseket, melyekre a „mensch” jiddis szó illik, mely szó embert jelent, de olyan embert, aki nagylelkű egy általa fontosnak tartott cél, a nyíregyházi közösség fennmaradása érdekében.

Az emléktábla avatását követően Rosenfeld Dániel kántor megszólaltatta a sófárt, felolvasta a Kél molé rachamin ima magyar fordítását a jelenlévő vendégek – többek között Miklós gondozói – tiszteletére, majd előnekelte hagyományos zsinagógai dallammal.

A közös kádis ima elhangzása után a hitközség vezetése keddusra hívta a megemlékezőket.

(Az eseményről készült fotóalbum weboldalunkon megtalálható.)

Kertész Gábor

Kántorok gálaestje a nyíregyházi zsinagógában

Percek híján, hogy felharsant Rosenfeld Dániel kántor sófárjának hangja, s már karnyújtásnyira voltunk Teszter Nelli zongoraművész ráhangoló játékatól, a „Csend hangjai” megszólaltatásától, mikor még ötven főnyi várakozó reménykedett... Bejutottak. Még talán annyit a közönségről, hogy a nézők között Kassáról, Debrecenből, Kisvárdáról és más településekről érkezettek is köszönthettünk.

Az érdeklődés felülmúlt minden előzetes várakozást. Az okokat keresve arra gondolhatunk, hogy a három zsidó kántor – **Dr. Nógrádi Gergely, Zucker Immanuel, Rosenfeld Dániel Imre – Fellegi Balázs** énekművész és **Teszter Nelli** nevével meghirdetett program igényes, értő és számottevő közönséggel találkozott. Ehhez igazodtak a technikai körülményeink is, hiszen a dallamokat négy hangfal továbbította, a művészek jobb láthatóságáról pódiummal gondoskodtunk.

A program minden bizonnyal a meglepetés erejével is hatott – azon túlmenően, hogy a művészek mindegyike különleges, jellegzetes hangzást képviselt –, hiszen az

elhangzott dalok nagy számban liturgiai vagy éppen a vallásos zsidó közösségekben szokásos dallamokat idézték fel. Ezek befogadása, sikere, a nézők tekintetéből érzhető meghatottság, átélés – mint utólag kiderült – magukat az előadókat is meglepte. Ez maga az előadóművészet lényege.

A négy blokkra és a fináléra tagolt program összeállítása a változatosság igényére épült, ahol a liturgikus dalok, zsidó szerzők musicalrészletei, slágerei és a modern héber dalok váltották egymást. Ez mindenképp hozzájárulhatott ahhoz, hogy a közönség lelkesedése a koncert 120. percében(!) sem

csökken, a fináléban együtt daloló művészeket tapsvihar köszöntötte és búcsúztatta.

Az öt előadóművész tudása legjavát adta. Bár mindegyikükhöz köthetne lenne egy-egy különlegesen nagy sikerű dal vagy egyveleg, engedjék meg, hogy kissé szubjektív módon arra gondoljak vissza, ahogy Teszter Nelli négy művésztársához igazodva, két dalban duettet is énekelve, zongorakíséretével jó két órán keresztül közvetítette felénk a zsidó zenei kultúrát.

A koncert teljes videofelvétele a weboldalunkon megtalálható.

Kertész Gábor

Ünnepi Imarend 5780

Erev Ros hásáná:	szeptember 29. (vasárnap)	18.00
Ros hásáná I.:	szeptember 30. (hétfő)	de. 9.00., du. 18.00.
Ros hásáná II.:	október 01. (kedd)	de. 9.00., du. 18.00.
Kol nidré:	október 08. (kedd)	17.30.
Jom kipur, MÁZKIR:	október 09. (szerda)	de. 9.00. Ünnep kimenetele 18.54.
Erev Szukkot:	október 13. (vasárnap)	17.30.
Szukkot I.:	október 14. (hétfő)	de. 9.00., du.17.30.
Szukkot II.:	október 15. (kedd)	de. 9.00., du.17.30.
Hosáná rábá:	október 20. (vasárnap)	de. 9.00.
Erev Smini áceret:	október 20. (vasárnap)	17.30.
Smini áceret, MÁZKIR:	október 21. (hétfő)	de. 9.00.
Erev Szimhát Torá:	október 21. (hétfő)	17.30.
Szimhát Torá:	október 22. (kedd)	Kimenetele: 18.31.

A Mázkir időpontja várhatóan 11.00 óra.

*Mindnyájan írassunk be
az Élet Könyvébe,
és legyünk érdemesek egészséges
és biztonságos újévre!*

*Kérjük a hittestvéreket, hogy
a mindkét ünnepre hagyományosan
juttatott bárheszen felüli igényeiket
szeptember 20-ig szíveskedjenek közölni.
A kalácsok szeptember 29-én, vasárnap,
illetve október 8-án, kedden
vehetők át 8-14. óra között.*

Temetői nyitvatartás

A vasárnapi és pénteki nyitvatartás évszaktól függetlenül 9.00–12.00-ig. Hétfőtől csütörtökig április 01. és október 14. között 9.00–16.00-ig, október 15. és március 31. között 9.00–12.00-ig látogatható. Zsidó és állami ünnepeken zárva van, az állami ünnepeken vagy a hivatalos nyitvatartási időtől eltérő időpontokban a temető gondnokával történő megállapodás alapján látogatható.

Csalószki István temetőgondnok elérhetősége: 0620 497 7532.

SÓFÁR

A Nyíregyházi Zsidó Hitközség folyóirata
Postacím: 4400 Nyíregyháza, Mártírok tere 6.
E-mail: sofarujsag@gmail.com
Tel./fax: (36)-42-417-939 • Web: www.sofar-ujzag.hu
Számlaszám: OTP 11744003-20331427
Lapalapító és fotók: Tóth-Ábri Péter
Szerkeszti a szerkesztőbizottság
Felelős kiadó a Nyíregyházi Zsidó Hitközség
Tördelés, nyomtatás:
Gprint Iroda (4400 Nyíregyháza, Szabolcs u. 7/A)
A folyóirat ingyenes!

IBAN: HU56 1174 4003 2033 1427
SWIFT CODE: OTPVHUHB

**A lap MAZSÖK támogatásból
valósult meg.**